

УДК 343.81

DOI <https://doi.org/10.32850/2414-4207.2019-10.22>

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Шкута Олег Олегович,

доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри професійних
та спеціальних дисциплін
(Херсонський факультет
Одеського державного університету
внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

Устюжанінова Ольга Тарасівна,

викладач кафедри професійних
та спеціальних дисциплін
(Херсонський факультет
Одеського державного університету
внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

У статті розкрито методологічні засади функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України.

Установлено, що вироблення методологічних засад функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України у сфері виконання покарань на науковій основі сприяє комплексному та системному її дослідженню, а також створює передумови конструктивного розв'язання таких завдань, як визначення стану дослідження функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України, розкриття методологічних засад дослідження її функціонування тощо.

У статті підтверджено той факт, що в процесі дослідження функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України однією з умов її підвищення та застосування на практиці норм кримінально-виконавчого законодавства є обов'язкове прогнозування наслідків такої діяльності й прийняття відповідних рішень по суті. При цьому серед комплексу методів, що використовуються в кримінально-виконавчих дослідженнях функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України, особливе місце посідає підвищення її якості у сфері виконання покарань.

Доведено, що методологія цього наукового пошуку не тільки й не стільки створює ефективні та оптимальні умови для пізнання змісту об'єкта і предмета дослідження, а і є необхідним елементом удосконалення функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України на сучасному етапі її реформування та розвитку. Надано авторське визначення методології дослідження функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України як певної системи наукового знання про методи, прийоми й засоби, які становлять комплекс апробованих на практиці найбільш раціональних шляхів функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України у сфері виконання покарань.

Ключові слова: Державна кримінально-виконавча служба України, реформування, кримінальне покарання, позбавлення волі.

**METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF THE FUNCTIONING
OF THE STATE CRIMINAL AND EXECUTIVE OFFICE OF UKRAINE**

Shkuta Oleh Olehovych,
Doctor of Juridical Sciences,
Associate Professor,
Head of the Department
of Professional and Special Disciplines
(Kherson Faculty of the Odessa State
University of Internal Affairs,
Kherson, Ukraine)

Ustiuzhaninova Olha Tarasivna,
Lecturer at the Department
of Professional and Special Disciplines
(Kherson Faculty of the Odessa State
University of Internal Affairs,
Kherson, Ukraine)

The article describes the methodological foundations of the functioning of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine. The author has established that elaboration of methodological bases of functioning of the State Penal and Execution Service of Ukraine in the sphere of punishment execution on a scientific basis promotes to carry out complex and systematic research of it, and also creates preconditions for constructive solution of such tasks as: determination of the state of study of functioning of the State Penal Enforcement Service Ukraine, disclosure of methodological bases of research of its functioning, etc.

In this article it is confirmed that in the process of investigation of the functioning of the State Internal Affairs Service of Ukraine, one of the conditions for its enhancement and the application of the rules of penal law in practice is the obligatory forecasting of the consequences of such activity and making the relevant decisions on the merits. At the same time, among the complex of methods used in criminal-law investigations of the functioning of the State Internal Affairs Service of Ukraine, special attention is given to improving its quality in the sphere of punishment execution.

It is proved that the methodology of this scientific search not only creates not only effective and optimum conditions for understanding the content of the object and object of research, but is also a necessary element for improving the functioning of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine at the present stage of its reform and development.

The author defines the methodology of researching the functioning of the State Penal Enforcement Service of Ukraine as a certain system of scientific knowledge about the methods, techniques and tools that make up the complex of the most rational ways of functioning of the State Penal Enforcement Service of Ukraine in the sphere of execution of sentences.

Key words: State Criminal Enforcement Service of Ukraine, reform, criminal punishment, imprisonment.

Методологічні засади наукового пошуку функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС) України варто визнати як процес становлення нового знання про те чи інше правове явище, у цьому випадку функціонування ДКВС України у сфері виконання покарань, і являють собою певну систему знань, завдяки яким відбувається аналіз та узагальнення фактів, що мають наукове значення для цього дослідження.

Більше того, вироблення методологічних засад функціонування ДКВС України у сфері виконання покарань сприяє на науковій основі здійснювати комплексне та системне її дослідження, а також створює передумови конструктивне розв'язання таких завдань:

- визначити стан дослідження функціонування ДКВС України;
- розкрити методологічні засади дослідження функціонування ДКВС України;
- сформулювати поняття кримінально-виконавчі засади функціонування ДКВС України та розкрити їх зміст.

Отже, вирішення наведених вище завдань передбачає в науковому пошуку дослідження формування цілісної методології, завдання якої – запропонувати досліднику використати такі методи пізнання, які б дали йому змогу в повному обсязі розкрити поняття і зміст кримінально-виконавчих засад функціонування ДКВС України.

Виходячи із цього, правильно обрана методологія дослідження функціонування ДКВС України не тільки й не стільки створює ефективні та оптимальні умови для пізнання змісту об'єкта і предмета дослідження, а і є необхідним елементом наукового пошуку вдосконалення функціонування ДКВС України.

Метою статті є розгляд методологічних засад наукового пошуку функціонування ДКВС України, формування власної методології дослідження.

Теоретичною базою написання статті стали праці вітчизняних і зарубіжних учених у галузі теорії та історії держави і права, кримінального та кримінально-виконавчого права, зокрема таких як І. Богатирьов, Є. Бодюл, О. Волощук, А. Галай, Ю. Гарбуз, С. Гусарев, О. Джужа, В. Дудченко, Н. Задирака, Н. Заяць, О. Колб, А. Колодій, І. Котюк, Ю. Новосад, В. Мельниченко, А. Олійник, О. Оніщенко, П. Онопенко, О. Осауленко, П. Плахотюк, В. Погорілко, Т. Подорожна, О. Пташинський, М.С. Пузирьов, П. Рабінювич, О. Скакун, С. Стеценко, А. Степанюк, Ю. Тодика, О. Томкіна, П. Фріс, О. Шкута, В. Шатіло, Ю. Шемшученко, Д. Ягунов, О. Ющик, О. Ярмиш, М. Яцишин та інші.

Здобутки цих учених містять низку системних положень і висновків, які прямо або опосередковано стосуються методологічних засад дослідження функціонування ДКВС України і створюють теоретичні та практичні передумови для ефективного їх вивчення в реаліях сьогодення. Варто констатувати, що дисертаційних і монографічних праць, присвячених кримінально-виконавчим засадам функціонування ДКВС України, дотепер не здійснено. Це й зумовило вибір авторами теми статті.

У сучасних наукових джерелах слово «методологія» тлумачиться як сукупність методів дослідження, що застосовуються в будь-якій науковій діяльності відповідно до специфіки об'єкта її пізнання, а під «дослідженням» розуміють наукову працю, в якій вивчається яке-небудь питання [1, с. 191].

Отже, дослідження функціонування ДКВС України як науковий продукт не може обійтися без відповідного методологічного інструментарію. Особливо гостро це дослідження постало перед нашою державою у зв'язку з подіями на майдані у 2014 році та передачею її під юрисдикцію Міністерства юстиції України у 2016 році Постановою Кабінету Міністрів України [2].

Варто також наголосити, що дослідження кримінально-виконавчих засад функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України забезпечується також і діалектичним зв'язком із державними програмами, які стосуються сфери виконання покарань (Концепція реформування (розвитку) пенітенціарної системи України [3] і Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних інститутів на 2015–2020 рр.) [4].

До речі, серед вітчизняних науковців-криміналістів питання функціонування ДКВС України стало предметом вивчення після прийняття Верховною Радою України

у 2005 році Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [5], хоча до 2005 року функціонування системи виконання покарань набуло нового змісту шляхом прийняття Верховною Радою України у 2003 році нового Кримінально-виконавчого кодексу України [6].

Саме тому, досліджуючи функціонування ДКВС України, ми не могли обійти її без окреслення відповідних методологічних засад реалізації ДКВС України державної політики у сфері виконання покарань та пробації, унесення пропозицій щодо забезпечення формування державної політики в цій сфері; забезпечення формування системи наглядових, соціальних, виховних і профілактичних заходів, які застосовуються до засуджених та осіб, узятих під варту; контролю за дотриманням прав людини та громадянина, вимог законодавства щодо виконання й відбування кримінальних покарань, реалізації законних прав та інтересів засуджених та осіб, узятих під варту [5].

Отже, методологічні засади функціонування ДКВС України варто розглядати як основоположні принципи, сукупність конкретних методів (інструментарій дослідження), що застосовуються під час вивчення конкретних проблем, які виникають під час функціонування ДКВС України та реалізації завдань державної політики України у сфері виконання покарань та пробації.

У процесі проведеного дослідження ми звернули увагу на позицію вітчизняного вченого П. Сердюка, який під методом (від грец. *methodos* – буквально шлях до чогонебудь) розуміє спосіб досягнення мети, цілі, програми, плану завдяки впорядкованій певним чином діяльності; спосіб пізнання дійсності й відтворення її в мисленні [7, с. 357].

Натомість інший вітчизняний науковець – В. Шаблистий – термін «методологія» розглядає як теорію людської діяльності – діяльність пізнання, мислення або, якщо говорити точніше, вся діяльність людства, включаючи не лише власне пізнання, а й виробництво. Звідси виходить, що методологія – теорія людської діяльності [8, с. 6].

Водночас такі дослідники, як Г. Гребеньков і Є. Назимко, вважають, що в науковій літературі відсутній єдиний підхід до визначення змісту поняття «методологія», і, наводячи наявні точки зору стосовно її змістового навантаження та визначення з позицій наукознавства, філософії, теорії держави та права, припускають, що методологія – це вчення про метод наукового пізнання і практичне перетворення дійсності, а метод, система методів – це сукупність засобів і прийомів дослідження. При цьому найважливіше завдання методології вони вбачають у вивченні закономірностей розвитку засобів і прийомів дослідження, їх взаємного впливу, диференціації та субординації [9, с. 22–25].

Варто підтримати також і вітчизняного вченого в галузі кримінально-виконавчого права А. Богатирьова, на думку якого методологія – явище інтегральне, що поєднує низку компонентів: світогляд і фундаментальні загальнотеоретичні концепції, загальні філософські закони й категорії, загальні й загальнонаукові методи. Тому методологію не можна зводити до одного з компонентів, зокрема до методу чи вчення про методи, оскільки за її межами залишаються інші [10, с. 8].

Отже, утвердження методологічного плюралізму в сучасній українській правовій науці показує, що в її основі покладено марксистсько-ленінське панування методів наукового пошуку. Саме тому нами в процесі підготовки статті встановлено, що в більшості сучасних досліджень науковці обґрунтовують свій методологічний інструментарій, тому проблеми функціонування ДКВС України набувають особливої гостроти, оскільки об'єктивно виникає потреба у визначенні її методологічних засад.

Схожі міркування із цього питання ми зустрічаємо в роботах вітчизняного вченого Ю. Голіка, який наголошує на тому, що методологія є інтегральним поняттям,

яке об'єднує низку компонентів, зокрема світогляд, діалектичні категорії, загально-та приватно-наукові методи. На його переконання, методологія – це система координат, а метод – вектор пошуку й дії [11, с. 8].

Відома у вітчизняній науці теоретик права, професор О. Скакун доводить, що в сучасній юридичній науці найбільш функціональним як в абстрактному, так і науковому значенні є таке визначення поняття «метод»: по-перше, як системи конкретних способів і принципів досягнення мети дослідження; по-друге, як системи інструментів (засобів) дослідження.

У свою чергу, як зауважує вчена, способи являють собою систему прийомів, що допомагають досягти певних результатів (дедукція та індукція, аналіз і синтез, узагальнення тощо). Водночас принципи (історизму, сходження від абстрактного до конкретного, єдності логічного та історичного, конкретного та абстрактного тощо), які зазвичай формуються на рівні методів чи методологічних підходів (філософських і загальнонаукових, але не окремо наукових), завдяки своєму імперативному характеру мають забезпечувати концептуальність дослідження [12, с. 6–7].

У цьому контексті важливим є висновок учених, що методологічною основою будь-якого дослідження є, по-перше, загальнофілософська методологія (основні принципи, закони й категорії діалектики); по-друге, системний підхід, який є виявом діалектичного методу, тому є загальнонауковою методологією дослідження, що опосередковує застосування діалектики до всієї галузі знань і вживаної в усіх сферах науки, техніки й управління [13, с. 35].

Розкриваючи зміст методологічних засад дослідження функціонування ДКВС України, ми звернули увагу на позицію вітчизняного вченого В. Лисого, який вважає, що сьогодні є ціла низка філософій і кожна з них має свій метод «філософування» («свій методологічний інструментарій»). Саме тому в сучасних умовах діалектика є одним із ключових філософських методів поряд із герменевтичним, аналітичним і феноменологічним [14, с. 22].

Отже, вагоме значення для методологічних засад дослідження функціонування ДКВС України мають також методи пізнання, що є засобами розкриття, розгортання та систематизації змісту предмета дослідження функціонування ДКВС України. На жаль, вивчення наукової й монографічної літератури показало, що вчені в дослідження не відтворюють власної методології, а піддають її аналізу, що в кінцевому результаті все зводиться до традиційного переліку загальнонаукових методів пізнання, оскільки вони є універсальними й застосовуються в будь-якому пізнавальному процесі.

Зазначені методичні підходи повною мірою стосуються й сфери функціонування ДКВС України, враховуючи, що чинна система виконання покарань є недосконалою та потребує суттєвого вдосконалення й підвищення ефективності. При цьому теоретичне розроблення цих питань має бути покладено сьогодні на кримінально-виконавчу науку, а правильно обрані методи дослідження мають стати запорукою отримання наукового обґрунтованих висновків і результатів під час удосконалення функціонування ДКВС України.

Зазначені обставини роблять питання методологічних засад дослідження функціонування ДКВС України надзвичайно важливими. Більше того, у багатьох дисертаціях кримінально-виконавчого циклу зазначаються в основному схожі методи дослідження. До речі, зарубіжні вчені М. Рибак і Ю. Кравченко вважають пріоритетним під час дослідження функціонування ДКВС України використання соціологічного, статистичного, історико-порівняльного, порівняльно-правового та системного методів [15, с. 74].

Зазначені методи, які застосовувалися в ході дослідження, запроваджені й у з'ясуванні змісту сфери функціонування ДКВС України. Зокрема, системний підхід показав необхідність включення в дослідження взаємопов'язаних підсистем і її окремих елементів. Виходячи із цих методологічних підходів, у статті ми наголошуємо на необхідності використання порівняльно-правового методу, завдання якого – з'ясувати зміст функціонування ДКВС України.

При цьому раціональність методологічної імплементації порівняльно-правового дослідження може бути застосована через використання таких методів, як анкетування (працівників Державної кримінально-виконавчої служби) та експертні оцінки (учених, які досліджують проблеми функціонування ДКВС України).

Варто дослухатися до думки вітчизняного вченого М. Пузирьова, що значна частина сучасних наукових досліджень використовує спрощений підхід, коли порівняльно-правовому аналізу піддаються ті зарубіжні країни, до яких вдалося віднайти доступ тому чи іншому дослідникові. Іноді такі процеси є наслідком «лінгвістичної неспроможності» вченого працювати із зарубіжними першоджерелами, науковою літературою, що змушує його звертатися до наукових здобутків своїх співвітчизників [16, с. 80].

Вітчизняний учений, академік В. Тацій вважає, що саме історичний (генетичний) метод полягає в аналізі того або іншого явища (норми, інституту тощо) в його історичному розвитку. Водночас під час застосування цього методу, на думку вченого, варто уникати невинуватого «осучаснення» в процесі аналізу кримінально-виконавчих норм минулого, коли зміст останніх оцінюється виключно з позиції їх відповідності положенням сучасного законодавства та науки, ігноруючи, по суті, специфіку правової культури й законодавчої техніки відповідного періоду [17, с. 25–26].

Отже, необхідною умовою застосування цього методу є дотримання принципу єдності історичного та логічного, який полягає в тому, що, ґрунтуючись на принципі історизму, логічне дослідження функціонування ДКВС України розкриває історичну повторюваність його явищ і процесів, їх загальні принципи розвитку безвідносно до тих конкретних форм, у яких вони виражаються.

У процесі дослідження функціонування ДКВС України однією з умов її підвищення та застосування на практиці норм кримінально-виконавчого законодавства є обов'язкове прогнозування наслідків такої діяльності й прийняття відповідних рішень по суті. При цьому серед комплексу методів, що використовуються в кримінально-виконавчих дослідженнях функціонування ДКВС України, особливе місце посідає підвищення її якості у сфері виконання покарань.

Узагальнюючи вищевикладене, робимо висновок, що методологія дослідження функціонування ДКВС України – це певна система наукового знання про методи, прийоми й засоби, які становлять комплекс апробованих на практиці найбільш раціональних шляхів функціонування ДКВС України у сфері виконання покарань.

Отже, використання зазначених методологічних засад пізнання функціонування ДКВС України дало можливість не тільки повною мірою реалізувати встановлені для проведення дослідження завдання, а й досягти поставленої для цього мети, а саме:

- 1) з'ясувати сутність соціально-правової природи функціонування ДКВС України у сфері виконання покарань;
- 2) розробити на цій основі комплекс науково обґрунтованих заходів, спрямованих на вдосконалення правового механізму функціонування ДКВС України у сфері виконання покарань.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. О. Єрошенко. Донецьк : ТОВ «Глорія Трейд», 2012. 864 с.
2. Деякі питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 трав. 2016 р. № 343. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/343-2016-п> (дата звернення: 05.12.2019).
3. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 № 654-Р. *Урядовий кур'єр*. 2017. № 178. С. 8–9.
4. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних інститутів на 2015–2020 рр. : Указ Президента України від 20.05.2015 № 276/2015. *Офіційний вісник Президента України*. 2015. № 13. Ст. 864.
5. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23 черв. 2005 р. № 2713-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 30. Ст. 409. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2713-15> (дата звернення: 05.12.2019).
6. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.
7. Сердюк П.П. Теоретичні й методологічні проблеми сучасного кримінального права : монографія. Запоріжжя : Акцент Інвест-Трейд, 2012. 800 с.
8. Шаблистий В.В. Безпековий вимір кримінального права України: людиноцентристське дослідження : монографія. Дніпропетровськ : ДДУВС, Ліра ЛТД, 2015. 420 с.
9. Гребеньков Г.В., Назимко Є.С. Методологія кримінально-правових досліджень : науково-практичний посібник. Донецьк : Цифрова типографія, 2012. 134 с.
10. Богатирьов А.І. Запобігання професійній деформації у персоналі місць несвободи : монографія / за заг. ред. докт. психол. наук, проф. В.С. Медведєва. Київ : ВД «Дакор», 2016. 198 с.
11. Філософія уголовного права / сост. ред. и вступ. статья докт. юрид. наук, проф. Ю.В. Голика. Санкт-Петербург : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. 334 с.
12. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : підручник. 4-те вид., доп. і перероб. Київ : Алерта, 2013. 524 с.
13. Новосад Ю.О. Прокуратура України як учасник кримінально-виконавчої діяльності : монографія. Луцьк : ПрАТ «Волинська друкарня», 2019. 426 с.
14. Лисий В. Діалектика і методи наукового пізнання. *Вісник Львів. нац. ун-ту імені І. Франка. Серія «Філософія»*. 2010. Вип. 13. С. 21–26.
15. Рыбак М.С., Кравченко Ю.И. Теория и методология построения системы уголовных наказаний. *Правовая политика и правовая жизнь*. 2008. № 4. С. 70–77.
16. Пузирьов М.С. Теорія і практика виконання покарань в Україні та зарубіжних країнах як методологічна основа розроблення доктрини вітчизняного пенітенціарного права. *Доктрина пенітенціарного права України* : монографія. Київ : ВД «Дакор», 2017. С. 59–118.
17. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. ; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2010. 456 с.